

SZABÓ FERENC SJ

IN MEMORIAM FARKASFALVY DÉNES OCIST (1936–2020)

2020. május 24. Mennybemenetel vasárnapján jött a gyász hír:

„A Ciszterci Rend Dallasi Apátsága és a Ciszterci Rend Zirci Kongregációja hozzátartozói és rendtársai nevében is fájó szívvel, de Isten akaratát elfogadva tudatja, hogy Farkasfalvy Dénes ciszterci rendi áldozópapot, a dallasi apátság egykori apátját életének 84., szerzetességének 66., áldozópapságának 59. évében, 2020. május 21-én hazahívta a mennyei Atya.”¹

*

Kedves Dénes!

Isten nyugosztaljon! Ma szentmisémbe foglaltalak. Te is előttem mentél el, bár öt évvel fiatalabb voltál nálam. Szép szerzetesi életed és tudományos munkásságod Isten dicsőségét és a lelkek szavát szolgálta. Volt idő, amikor együttműködtünk, bár te Dallasban tanítottál, én Rómába szolgáltam a Vatikáni Rádiónál. P. Alszeghy Zoltán SJ professzor irányításával, Nagy Ferenc rádiós rendtársammal szerkesztettük és kiadtuk (hazafelé küldtük) a *Teológiai Kiskönyvtár* sorozat füzeteit. Ebben kérésemre két témát kidolgoztál: *Bevezetés a szentírástudományba* és *A lelki élet teológiája*.

Irodalmi munkássága (Benyik György nyomán)

„Széleskörű irodalmi munkássága során mintegy húsz könyve jelent meg, főként angol és magyar nyelven. Bibliográfiájában 115 cím szerepel, 43 angol és 72 magyar nyelvű munka. – Doktori disszertációja utáni teológiai munkásságát különféle emigrációs folyóiratokban kezdte, főképp a *Katolikus Szemlében* és a *Szolgálatban*.² Első magyar nyelvű könyve, a *Zsoltároskönyv* 1974-ben Magyarországon olyan közkedvelt lett, hogy még kétszer kiadták.³ 1976-ban a *Teológiai Kiskönyvtár*

---

¹ <https://www.magyarKurir.hu/hirek/elhunyt-farkasfalvy-denes-nyugalmazott-dallasi-apat>

² Mint a *Szolgálat* társszerkesztője P. Óry Miklós SJ főszerkesztő mellett kapcsolatban voltam Dénessel, aki egyik fő tanulmány szerzőnk volt. Most megnéztem a *Szolgálat* repertóriumát: 1–40. és 41–80. számok Tartalomjegyzékét: az első sorozatban 8, a másodikban 18 írás szerepel Farkasfalvy Dénestől; főleg biblikus és liturgikus témájú tanulmányok, amelyek külföldről segítettek a Zsinat után a hazai teológiai és liturgikus megújulást.

³ Farkasfalvy Dénes világiaknak szánt *Zsoltármáskönyvét* a bécsi OMC adta ki 1986-ban. A Szerző bő bevezetésében megjegyzi: „A fordítások nagyrészt a *Zsoltároskönyv* (Prugg Verlag, Eisenstadt, 1975) és a *Himnuszok* (SZIT, Bp., 1984) szövegeit követik. Ezek a kiadványok is jelzik Farkasfalvy

sorozatban jelent meg a *Bevezetés a szentírásstudományba*, valamint *A lelki élet teológiája*. Sokan használják ma is az 1983-ban megjelent, Szent Pál Rómaiaknak írt leveléhez fűzött kommentárját.

1965-ben kezdett angolul is publikálni. Első angol nyelvű dolgozata Szent Iréneusz biblikus teológiájáról először a belgiumi *Revue Bénédictine*-ben jelent meg, de két amerikai kiadást is megért. Angolul jelent meg könyve az újszövetségi kánonról is: *The Formation of the New Testament Canon. An Ecumenical Approach* (Paulist Press, 1983). Magyar protestáns biblikusok körében is sokat idézett az 1986-ban megjelent Szent János evangéliumának kommentárja.

Mint műfordító is jelentős munkát végzett. A zsinati megújulást követő liturgiareform a római breviáriumot a latin nyelvű himnuszok teljesebb és kritikailag helyreállított szövegeivel gazdagította. Ezek a himnuszfordítások az új breviárium magyar nyelvre való átültetését akarták szolgálni. Egy másik műfordításkötete *Rainer Maria Rilke* vallásos tárgyú verseiből nyújtott válogatást.⁴

I. Zsoltárfordítások és -értelmezések

Kedves Dénes!

Mint kiváló biblikus sokat foglalkoztál a zsoltárok fordításával, értelmezésével. Emlékszem még, hogy kedvező (baráti) szakvéleményt írtál nekem *Zsoltárhangon* című kis könyvemről.⁵ Ennek újabb - versekkel és műfordításokkal bővített - kiadása 1993-ban Budapesten is megjelent a Szent István Társulatnál. Veled együtt magam is igyekeztem a magyar zsoltárfordításokat költői szempontból csiszolni, megőrizve a tartalmi hűséget.

Zsoltárhangon című kis könyvemben – „breviáriumomban” – a nekem kedves zsoltárokat újr fordítottam és verses kommentárainnal, valamint bibliai ihletésű verseimmel magamnak „imakönyvnek” állítottam össze. (Pietro Vanetti olasz jezsuita barátom remek bibliai fotó-felvételeivel illusztrálva.) Másoknak is segítséget akartam nyújtani, hogy „zsoltárhangon” a dicséret, a hála, a könyörgés és a remény szavait intézzék Istenhez, teremtő és irgalmas Atyánkhoz. A budapesti bővített kiadásban újabb verseimből, valamint Paul Claudel, Pierre Emmanuel, Patrice de La

---

Dénes (és a *Szolgálat* című folyóirat szerkesztősége) hozzájárulását a lassan kibontakozott hazai liturgikus megújuláshoz.

⁴ Benyik György megemlékezéséből. <https://www.magyarokurir.hu/hirek/farkasfalvy-denes-ocist-apat-koszontese> –

Kiegészítem: *A Római levél*, Prugg Verlag, Eisenstadt, 1983 (*Szolgálat* kiadása); „*Testté vált szó*”. *Evangélium Szent János szerint*, Prugg Verlag, Eisenstadt, 1986 (*Szolgálat* kiadása); *Rilke nyomában* (műfordítások), Apostoli Szentszék, 1990 (letölthető), ugyanez a Szent István Társulat kiadásában, 1990; *Bevezetés az újszövetségi szentírás könyveibe*, Szent István Társulat, Budapest, 1994 (letölthető); *Istenélmény a Zsoltárokban*, Vigilia, 2003. szeptember, október (letölthető); *Zsoltároskönyv*, Szent István Társulat, Budapest, 2006; *Himnuszok*, Szent István Társulat, Budapest, 2010.

⁵ *Zsoltárfordítások és parafrázisok, válogatott és új versek*, Róma, 1991.

Tour du Pin és Jean-Claude Renard zsoltárátköltéseiből csatoltam hozzá új részeket.

Egy kis ízelítő Pierre Emmanuel (1916–1984) egyik zsoltárparafrázisából: PLUS QUE LA SENTINELLE (*De Profundis*). Részlet a BABEL című poémából (1951).

Előbb idézek bevezetésemből. „Emmanuel a második világháború alatt – Hitler és Sztálin uralma idején – írta nagy poémáját. 1969-es újabb kiadása bevezetőjében így vallott: „BABEL tanúságtétel akar lenni koromról, személyes hitvallás arról, hogy az Örökkévaló jelen van a történelemben, főleg azok révén, akik látszólag a legkevesebbet tesznek: a Boldogságok népe, a vértanúk, a szentek révén. Az ő névtelenségük magáé Istené, és ezt tudják. Nélkülük értelmetlen lenne a történelem folyása, (...) mert semmi sem lenne belőle megmentve, még a mérhetetlen szépség egy szikrája sem.”

*„Jobban mint az őr várja a virradatot,
lelkem várja az Urat.”*
(130. zsoltár)

*Jobban mint az őr várja a virradatot
Várom hogy korunkat kinevesse Napod:
Uram! a harcok kellős közepén
Harsanjon fel fénylő kürtöd szava
Jozafát völgyében sorakozó seregeidnek!
Kerítsd be hétszer a világot zengő Napoddal
Áthasítva az égtájakat egyetlen kiáltással
És serkentsd a rabságtól féltő népeket
Kerítsék be ők maguk jobban az ellenséget
Győzd le és törd össze ha kell őket
De szabadítsd meg börtönéből e bús földet!*

*Mert a börtönök szűkítik össze a földet
Nem az emberek szaporodása – legyenek bár
Ígéreted szerint a homokszemeknél is többen
Mert nincs egy sem akit Te ne hívtál volna...
(...)*

*Örökkévaló! a te számításod nem a királyoké
Akik könnyű szívvel milliókat halálra adnak
És készek feláldozni egész nemzedékeket
Eszméik és bálványaik magasztalására:
De Te a vetés Mestere egyenként megszámlálsz
Az arcokat melyeket saját képedre alkottál
És felbecsülsz minden leendő kalász súlyát.*

(...)

II. A zsoldárokozó istenképéhez

Őszintén szólva az *átokzsoldárok* mindig zavartak és egyes zsoldárok még ma is, a liturgikus reform után is zavarnak a breviáriumban és a misében is, tehát *mindennapi imáimban*. A szaktudomány megállapítja, hogy egy adott kor évszázadokon át alakuló történelmét, kultúráját, szimbolizmusát tükrözik, és ennek összefüggésében a vallásos zsoldárokozó izraeliták fokozatosan kitisztuló istenképét. Egyes zsoldároknál még folytonos „transzponálásra” van szükségem, hogy *itt és most az én lelkiállapotomra hasznosan alkalmazzam őket*. De – hangsúlyozom – a dicséret/dicsőítés, a hálaadás, a bűnbánat, a bajban és az öregségben hitért és reményért esedezés zsoldárait örömmel együtt imádkozom az Egyházzal, sőt Jézussal, aki a zsoldárokat recitálta – és azok jövendöléseit beteljesítette; például .Lk 4,16; Mt 26,30. Vagy egy ismert példa: Mt 27,46: a haldokló Jézus a keresztfán a 22. zsoldárt imádkozza, amelynek kezdősorai: „*Éli, éli, lamma szabaktani...*”⁶

A zsoldárok számos kötőt meghílettek. Megemlítem a konvertita Paul Claudel, akinek költészetét és vallásgyakorlatát jelentősen befolyásolták a zsoldárok, amelyekből számosat átköltött.⁷ Több Istent dicsérő vagy lelki segítségéért esedező zsoldár újabban is meghíletett, néhány versem mottója jelzi a hatást. Példának idérok egy tavaly születettet, amely egy kicsit rácáfol arra, amit a következőkben a zsoldárokozó istenképéről írni akarok.

ZSOLTÁRHANGRA

(*Parafrázis*)

„Te vagy, Uram, én reményem,
ne hagyj soha szégyent érnem!”
(70. zsoldár)

Te vagy Uram én reményem
anyám öletől én szerelmem
Te voltál mindig dicsekvésem
jó tetteid mindörökké zengem

---

⁶ Vö. Paul Beauchamp, *A zsoldárok világa*, Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2013, 31–37. Paul Beauchamp SJ (1924–2001), a Biblia szakembere volt; számos könyvében és tanulmányában az Ó- és Újszövetség kapcsolatát, a két Szövetség közti folytonosságot hangsúlyozta, egyes szerzők szerint túlságosan is. Szócikkeket írt a Xavier Léon-Dufour SJ által szerkesztett, általunk magyarra fordított *Biblikus Teológiai Szótárak* is. <https://www.jesuites.com/paul-beauchamp-sj-bibliographie/>

⁷ Paul Claudel, *Psaumes*, Desclée de Broeuer, Paris, 1966. – Claudel „zsoldárokozó” költészetéről, *ars poeticájáról* és bibliai szimbolizmusáról lásd Szabó Ferenc SJ, *Paul Claudel és konvertita barátai*. Szent István Társulat, Budapest, 2013, 44–65.

Erőm lassan hanyatlik már
mikor a vénség köszönt rám
erős-gyengéd kezű Istenem
kérlek ne hagy el engem!

Bár nincs nekem ellenségem
de ha szemmel tartanak már
most hogy őszöreg lettem
ha összesúgnak fölöttem
várva végem mikor jön el
csapj rájuk mennyköveddel!

Ha már késő vénségre jutok
ne hagyj magamra Istenem
ne szűnjön ajkamon az ének
hadd hirdessem irgalmadat
a jövődő nemzedéknek!

Monoteizmus és bálványozás, átok és bosszúállás⁸

Az Ószövetség tekinthető úgy is, mint a bálványoktól elszakadó Isten népének története: Ábrahámától (Józs 24,2k) és leszármazottaitól Szent Pál igehirdetéséig (1Tessz 1,9; 1Kor 10,14; 25–30), illetve a végső időkig (Jel 13,14; 16,2; 21,8; 22,15). A bálványimádás még a jahvizmusba is beszűrődött (Kiv 20,3kk; MTörv 4,15–20). A száműzetés tragikus módon megerősíti a próféták fenyegetőszemléletét, a nép kezd észhez térni, de ekkor sem tűnik el minden bálványimádó (Zsolt 31,7) és istentagadó (Zsolt 10, 4; 11kk). Úgy mondják szakemberek, hogy Jeremiás koráig Izraelben gyakori volt Jahve mellett más istenek létének megengedése: „a többi istenek” tisztelete (vö. 2Kir 5,17). A próféták azért harcoltak, hogy Jahve hívei elismerjék: „a bálványok semmik” (Zsolt 81,10; 1Krón 16,26) Pál folytatta a bálványimádás elleni küzdelmet, amely különböző formákban folyton visszatért.⁹

Az átokzsoltárokhoz

Az *átok* szókincs is nagyon gazdag a héber Bibliában. Ha átkozódnak, ha egy személyre átkot hívnak le, ez azzal a kockázattal jár, hogy rászabadítják a

---

⁸ E rövid kitérőben éppen csak utalok a *bibliai* téma elmélyítéséhez néhány forrásra: a *Bibliikus Teológiai Szótár* néhány címszava: *áldás-átok, bálványok, ellenség, bosszú, megbocsátás, gyűlölet-szeretet, erőszak, isteni irgalmasság és igazságosság.*

⁹ Vö. BTSZ „Bálványok”.

szerencsétlenséget. (Vö. Zsolt 109,6–17)¹⁰ A pátriárkák átkot kiáltanak Izrael ellenségeire. Az „igazak” átokért kiáltanak (Zsolt 5,11; 35, 4kk; 83,10–19; 109,6–20; 137,7kk). Jahve és a választott nép kapcsolatának történetében hosszú fejlődést tükröznek a Biblia könyvei: a *Törvény* lassan-lassan felfedi a bűnt (Róm 7,7–13) kinyilvánítva – követelményei és tiltásai mellett –, megsértésének végzetes következményeit. Az áldás a kiválasztás misztériuma, az átok az elvettetése. A *próféták*, akik állandóan a *bálványimádás és a politeizmus* eltévelyedése ellen küzdenek, tanúi Izrael megátalkodottságának, kénytelenek hirdetni az *erőszakot és a pusztulást*. Ez az átok azonban sohasem teljes, időnként felülkerekedik Jahve gyengédségének és irgalmának hirdetése, és az átokra az üdvösség/szabadulás ígérete következik (Óz 2,8.11;16; Iz 6,13 és 28,16; Ez 34,1–16; 36,2–38). – Az *áldás* a mindennapi életben gyakorolt áldás/köszöntés formuláin túl lényegében isteni adomány, amely az életet és annak misztériumát érinti. *Isten teremő működéséből ered.* (Zsolt 65,11; Ter 24,35; Jób 1,10). Krisztus utolsó látható gesztusa a földön, mennybemenetele előtt: áldása: megáldja apostolait, és általuk a születő Egyházat. (Lk 24,50–53)

„Kétségtelen, az átokért kiáltó szavak, amelyek mehökkentenek minket – mintha mi tudnánk megbocsátani –, részben személyes vagy nemzeti *bosszúból* erednek. De az Újszövetség – miután megtisztította – magáévá teheti őket, mert kifejezik nemcsak a bűnnek alávetett emberiség nyomorúságát, hanem az Isten igazságosságára való apellálást is, amely szükségképpen magával hozza a bűn megsemmisítését.”

Jézus Krisztus gyűlöli és megöli a rosszat, felszabadít, de a bűnös ember iránt nincs benne gyűlölet; még hóhéraiért is imádkozik a kereszten: „*Atyám, bocsáss meg nekik, mert nem tudják, mit cselekszenek!*” (Lk 23,34) Tanítványainak is az ellenségszeretetet köti lelkükre. (Mt 5,44) De addig még hosszú út vezet. Az Ószövetségben a csúcst jelzik az *izajási szenvedő Szolgáról szóló énekek*.

„A Szolga még arról a bosszúról is lemond, amelyhez joga van az ártatlan üldözöttek: »száját nem nyitotta meg« (Iz 53,7), vétkeinkért átadta magát az átoknak (53,3k); közbenjárása a bűnösök számára az üdvösség záloga lesz, addig is, míg be nem következik a bűn vége; akkor »nem lesz többé átok« (Zak 14,11).”

A „szenedő Szolga” az emberré lett, a szolga alakját felöltő, önmagát kiüresítő Isten Fia előképe, aki a kereszthalálig engedelmes lett, és ezért az Atya felmagasztalta, mindnek Urává tette (Fil 2,5–11).

„Krisztus, aki érettünk »bűnné« (2Kor 5,21) és »átokká« lett azzal, hogy azonosította magát a bűnnel és az érte kijáró átokkal, »megváltott minket a Törvény átkától« (Gal 3,13) és az áldásnak meg Isten Lelkének birtokába juttatott. Az Ige tehát új korszakot nyit, ahol Jézus ajkáról nem hangzik el sajátos értelemben vett átok, hanem csak egy szerencsétlen állapot megállapítása, amely a boldogság ellentétpárja: »*Boldogok* vagytok...« – »*Jaj* nektek...« (Lk 6,20–26).

¹⁰ E 109. (átkozódó) zsoltár értelmezéséhez lásd Beauchamp, *A zsoltárok világa*, 28kk. A szerző megjegyzi: „komoly bibliatudósok” úgy vélekednek róla, hogy „az átok nagy részét (6–15. vers) nem a zsoltáros mondja, hanem ellensége, akit a 16. versben ír le, mint »vádloját«. A zsoltáros itt (109,17) ellentámadásba megy át: »*Szerette az átkot: érje is utoll!*»

A testté lett Szó (Ige) nem vet el, hanem magához vonz (Jn 12,32); nem szór szét, hanem egyesít (Ef 2,16). Felszabadítja az embert az *átkozott* Sátán, Bűn, Harag, Halál bilincseiből, és képessé teszi a szeretetre. *Az Atya, aki Fiában mindent megbocsátott, megtanítja gyermekeit arra, miképpen győzhetik le az átkot a bocsánattal (Róm 12,14; 1Kor 13,5) és a szeretettel (Mt 5,44; Kol 3,13).*¹¹

A téma további elmélyítéséhez

1. Az *Erőszak és a monoteizmus* témáról fontos tanulmányt írt Norbert Lohfink SJ exegeta.¹² „Izraelben legkorábban a Deuteronomium (MTörv) késői rétegeiben és a Deutero-Izajásnál, tehát a babiloni fogság ideje [Kr. e. 597–536] óta létezett az elméleti monoteizmus. De még a Deutero-Izajásnál is megtalálhatók a politeista elképzelések. Izrael csak a Krisztus előtti utolsó évszázadok óta ismeri az *elméleti* monoteizmust. Azelőtt más volt a helyzet. A sok isten közül csak az egyik [JAHVE] volt Izrael Istene. Csak őt imádták.” (Henoteizmus.)

A biblikus szakember ezt is megállapítja: „Az erőszakra irányuló kérdés főleg a királyok korában válik aktuálissá, mikor Izrael és Júdea már önálló nemzetekké alakultak. (...) De ezt nem lehet minden további nélkül a vallás monoteista voltából levezetni. Mert nem volt az.” – Vallási téren volt erőszak. Példa erre az a gyakorlat Izraelben, hogy egy város elfoglalása után kiirtották annak teljes lakosságát a győztesek Istenének bemutatott áldozat gyanánt. A Biblia ezt *chéremnek* nevezi. (Vö. MTörv 1–3 és Józue: az Ígélet földjének meghódítása.)

2. *A monoteizmus és az erőszak* időszerű témájáról fontos dokumentumot tett közzé a *Nemzetközi Teológiai Bizottság (NTB)*: „*Szentháromság egy Isten, az emberek egysége és a keresztény monoteizmus az erőszak ellen.*”¹³

Az NTB új dokumentuma II. fejezetében azt vizsgálja meg, hogy az ószövetségi *kánoni bibliaszövegekben* hol szerepel *az erőszakra buzdítás és az erőszak (öldöklés) gyakorlata az egyistenhit nevében*. A dokumentum részletes elemzését itt nem követhetjük. Alapvető állítása: *az ószövetségi kinyilatkoztatás fokozatos*, és benne a tiszta egyistenhit kialakulása – JAHVE megvallása – hosszú történelmi folyamat. Az Egyiptomból való szabadulás, a pusztai vándorlás, a szövetségkötés történeti tapasztalata során alakul ki az egyetlen szabadító Istenbe vetett hit, miközben *állandóan kísérti az izraelitákat a környező népek többisten-hite, a bálványimádás*. A nagy próféták folytonosan ostromozzák a Szövetség népének ezt a hűtlenségét („házasságtöréshez” hasonlítva azt). A száműzetés tapasztalata során Izrael megérti, hogy Istene, JHWH, mindenütt vele van, jelenléte és üdvözítő tevékenysége nem korlátozódik/kapcsolódik egy meghatározott helyhez (Ígélet földje, Templom), hanem *egyetemes* lesz. Ezt az egyetemességet főleg a *teremtés* hitére való reflexió alapozta meg. (A *zoltárok* fő témája is a teremtő Isten dicsőítése.) Az ég és föld

¹¹ BTSZ 90–91.

¹² *Mérleg* 2003/4.

¹³ Olasz szövege: *La Civiltà Cattolica* (3926), 2014. jan. 18, 157–212.

hatalmas teremő Istene egyben szabadító, üdvözítő Isten, igazságos és irgalmas, a beléje vetett hit kizár mindenféle bálványimádást, hamis Istent. Ezt hirdetik a nagy próféták, a messiási jövendölések, amelyek során az egyetemesség szempontja határozott lesz: eljön a végső idő, amikor majd más népek is imádják majd az egyetlen igaz Istent, minden ember hatalmas Teremtőjét, igazságos Bíróját és irgalmas Szabadítóját. Ez a kitisztult hit főleg a Deutero-Izajásban jelenik meg, a Szenvedő Szolgáról szóló énekekben, amelyeket majd Isten megtestesült Fia, Jézus teljesít be, amikor felveszi a szolga alakját, az Atya és az emberek iránti szeretetből engedelmes lesz a kereszthalálig, és feltámadva mindenek ura, mindenki Üdvözítője. (Fil 2,5–11)

A hagyományos apologetika és teológia a történelmi kinyilatkoztatást elemezve *Isten pedagógiáját* hangsúlyozta: az Ószövetség Törvényével nevelőnk volt Krisztusra, amint az Apostol is hirdette. A *mai bibliaértelmezés* mindenképpen figyelembe veszi az idejét múlt archaikus/szakraális szemléletet, idegen kultúrák befolyását Izrael hitére: például sztereotip elbeszélések a hódító háborúkról a profán irodalomban. *Számunkra ma kétségtelenül elítélendő a bosszúállás, megtorlás, a hódító háborúk kegyetlenségei*: ezeket a szövegeket kell a *fokozatos kinyilatkoztatástávlátásban* értelmezni; figyelembe venni az irodalmi műfajokat is, a szent író szándékát és a megcélzott hajdani olvasóközönséget. A különböző korokból származó, különböző világképet tükröző kánonná vált Ószövetséget tehát úgy kell olvasni, ahogy azt célközönségük olvasta és olvassa, és csak *egységében* lehet helyesen érteni. A „nehéz lapokat” az *egész Biblia teológiai összefüggésében* kell értelmezni, még pontosabban: *az Ószövetséget Krisztus fényében, az Újszövetség előkészítéseként kell értelmezni.*

3. Az evangéliumi üzenet időszerűsége

A szerető Atya Fia kereszthalála által üdvözít, szabadít meg bennünket az erőszakot, szenvedést szülő büntől, az igazságtalanságoktól, és teremti meg a kiengesztelődést, hozza el a békét. Ha hiszünk az egyetlen üdvözítő Jézus Krisztusban.

Hisszük, hogy a kegyelem üdvözítő erősebb a pusztító/romboló bünnél, hogy hitünk legyőzi a világot. *A Bűn* ünnepli világi hatalmát – növelve azt emberi áldozatokkal, *a Kegyelem* elzárja az utat az erőszak megsokszorozása előtt. Jézus igazi tanítványa megkíméli a másik vérét felajánlva önmagát a szeretet áldozatául. Atyánk, Fiában, Jézus Krisztusban adott kinyilatkoztatásának igazsága véglegesen *elválasztotta Isten nevéől gyűlöletet és a megtorlást*. Minden olyan nézet, amely vallással akarja igazolni az erőszakot, meghamisítja Krisztus misztériumát, hiteles kinyilatkoztatását a Szentháromság-egy-Istenről.

Jó lenne komolyan venni az NTB dokumentumának ezt a sürgető felhívását: a teológiának és a liturgiának meg kell tisztítania a szent (*sacrum*), illetve *az áldozat* ószövetségi, archaikus felfogását, ahogy már ezt a *Zsidóknak írt levél* szerzője tette (5,7; 9,12 és 28; 10,1–10; vö. Zsolt 40,7–9), és *Krisztus fényében kellene mindig értelmezni az Ószövetséget*, hogy megértsük: miért adta az Újszövetség az igaz Istennek az AGAPÉ/SZERETET nevet (Jn 4,7–21).

III. Rilke-fordítások

Farkasfalvy Dénes barátom szerette és fordította, értelmezte *Rainer Maria Rilke költészetét*. Inkább a rövidebb, fiatalkori verseket fordította. Időnként én is elővettem mások Rilke-fordításait, egybevettem az eredetiekkel és a kései nehezebbekből (*Duinói elégiák, Orpheuszi szonettek*) próbáltam szebb fordítást készíteni.

Már az 1982-es *Őszi ámulat* elején, ATLANTISZ című, gyermekkoromat felidéző ciklusom mottójául Rilke *Kilencedik duinói elégiájából* idéztem, amely azt a hölderlini gondolatot adja vissza, hogy „a költészet a lét szóbeli alapítása” („*Dichtung ist werthafte Stieftung des Seins*”), és amelyet Heidegger oly alaposan elemzett.

*Azért vagyunk itt tán, hogy kimondjuk: ház
híd, kút, kapu, korszó, almafa, ablak, –
legfeljebb: torony, oszlop...de mondani, értsd meg,
ó, mondani úgy, ahogy a dolgok mélyükben
sose sejtették...*

Első verskötetem második részében, a műfordításokban, a főleg francia költők után néhány olasz és német költőtől is hoztam fordítást. Rilkétől egy féltucatnyit, köztük a teljes *Kilencedik duinói elégia* átültetését, amely – szerintem – dióhéjban nyújtja a hitetlen Rilke – Nietzsche által is ihletett – világnézetét.

Farkasfalvy Dénes már ifjúkorában felfedezte „*a vallástalanul vallásos Rilkét*”, az istenkeresőt, ezért járt „*Rilke nyomában*” éveken át. Valóban, a Dénes által fordított kisebb költeményekben még nem olyan világos Rilke teljes „evilágisága” = az *egyszeri itt-lét* magasztalása, ateizmusa, mint a Duinói elégiákban és az Orpheuszi szonettekben.¹⁴

A *Kilencedik duinói elégiából* saját fordításomban idézek. Alapgondolata: *Mondani*, kimondani, megnevezni a dolgokat: ez a költők feladata. A költészet a lét alapítása szóval. „(...) *Egyszer* minden. Csak *egyszer*. *Egyszer* és soha többé. Mi is / *egyszer*. Többé sosem. De ez az / *egyszer-lét*, még ha *egyszer* is: egyszeri földi voltunk nem tűnik visszavonhatónak. (...) Itt van a *mondható* dolgok ideje, *itt* hazájuk. / beszélj és tanúskodj! (...) Föld, vajon nem ezt akarod te: *láthatatlan* / újratámadni bennünk? – Nemde ez az álmod, /*hogyan egyszer láthatatlan légy? Föld! láthatatlan!* (...)”

Az elégiákat értelmezve végül is elfogadtam Hans Urs von Balthasar véleményét, aki éleslátóan megfigyelte: „*Rilke középső korszakában alulról kiinduló platonizmussal* állunk szemben: az emberi szív erejével a költő egésze érzéki

¹⁴ Rilke, Hölderlin és Nietzsche szellemi kapcsolatáról lásd tanulmányomat: *Távlatok-online* <http://www.tavlatok.hu/net/PDFek/Szab%C3%B3%20Ferenc%20SJ%20H%C3%96LDERLIN%20OLVAS%C3%81SA%20K%C3%96ZBEN.pdf>

tapasztalatból desztillálja az eszmét. Az eszme a lényeg – és egyben maga a költő is.”

Balthasar határozott állítása: „*Érdekes, hogy az ateista és anti-krisztus Rilke milyen keitartóan alakít át és épít bele művészi világába keresztény elemeket.*” – Rilke: ateista és anti-krisztus, aki keresztény elemeket épít be költészetébe. Talán Dénes is ezt akarta mondani a „*vallástalan vallásos*” jellemzéssel? Itt emlékezhetünk Adyra: „Hiszek hitetlenül Istenben, mert hinni akarok...” De – szerintem – Rilke hitetlensége sokkal radikálisabb és átgondoltabb; engem inkább Nietzsche emlékeztet. Folytatom a Balthasar-idézetet:

„[A keresztény elemek] döntő jelentőségű részét alkotják az emberiség élményvilágának, s emberek által mélyrehatóan megtapasztalt valóságok lévén nélkülözhetetlen anyagot biztosítanak számára. Rilke belülről érzi át őket: pontosan azon a ponton, ahol a keresztény embernek hitet kell tanúsítania, az érzést juttatja szerephez, s átérzi a misztérium egész terét, beleértve transzcendens, nem evilági szféráját is: a keresztet, a halált és a feltámadást.”

Balthasar még megállapítja, hogy Rilke a keresztény misztériumokat is a pogány mítoszok szintjére fokozza le: „Önértelmezése szerint a korai »Krisztuslátomásokban« Rilke teljes egészében – átérezve – megtapasztalja Krisztus transzcendens egzisztenciáját (bár azért, hogy megvilágítsa kétségbeesett bukását); a *Mária életében* és számos más, Máriáról szóló költeményben Mária titkának világosságát érzi át (emberi, gyöngéd erotika közegében), s még legérettebb ciklusaiban is folyamatosan ó- és újszövetségi meg egyháztörténeti témákat dolgoz föl. Szinte mindenütt arra törekszik, hogy tapogatózva-kísérletezve teljes egészében bejárja az életet és a halált átható keresztény misztérium tartományát, ám *lényegében ugyanúgy*, mint a transzcendens ókori mítoszokat, például az *Új versek* végén szereplő három nagy mítoszt: *Orpheusz, Euridiké, Hermész; Alkestis; Vénusz születése.*”¹⁵

*

Az *Őszi ámulat*ban közzétettem a híres HERBSTTAG fordítását, amelyet sokak után én is megkíséreltem, amelyet Dénes tökéletes formában „adta vissza” magyarul.

Most búcsúzóul ideírom fordítását, utána az enyémet, majd Suhai Pál barátomét.

ŐSZI NAP

*Uram, elég. Nagy volt a nyár s meleg.
Nyugtasd el árnyékosodot a napórán
s az őszi rónán* száguldjon szeled.*

---

¹⁵ Hans Urs von Balthasar, *Herrlichkeit*. III/1. *A metafizika terében*, 2. rész: Újkor. „Ókori visszacsatolás”, 760–772: R. M. Rilke.

*Tedd teljessé végső gyümölcseit:
érlelje még pár déli nap sugára,
teljességet adj: nehéz borába
a végső édességet kényszerítsd.*

*Kinek nincs háza, nem lesz soha már.
Ki most magányos, társat ne reméljen.
Virraszt, olvas, levelet ír az éjben,
sodródó lombok közt a sétatéren.*

(Farkasfalvy Dénes fordítása)

ŐSZI NAP

*Uram! ütött az óra. Hosszú volt a nyár.
Terítsd rá árnyaid a fénylő nappalokra.
s szabad szeled engedd az udvarokba* már.*

*Fanyar gyümölcseinknek mondd, hogy érjenek:
adjál nekik még pár meleg napot,
sürgesdérésük – teljenek! – és tedd bele
savanykás boraikba végső zamatod.*

*Kinek nincs háza, ne építsen most már.
Ki egyedül van, így is marad hosszan,
virrasztva olvas, levelet ír napszám,
s a parkban fel-lájár nyugtalanul aztán
amíg a szél a fák levelét fosztja.*

ŐSZI NAP

*Nagy volt a nyár. Időd, Uram, betelt.
A napórákra vedd árnyékokod ezután,
s a szeleket a pusztán* már tereld.*

*Rendeld érni késő gyümölcseid:
két délies napot engedj nekik még,
sürgesd őket, hogy mind beteljesedjék,
nehéz borokba kergesd mézeik.*

Ki most hazátlan, nem lesz otthona,

*ki most magányos, bosszú lesz magánya,
virraszt, levélbe fog vagy olvasásba,
és allékon bolyong majd egymaga –
avart söpör az őszi szél nyomára.*

(Suhai Pál fordítása)

Suhai Pál kiváló műfordító, Rilke verseit is tökéletes formában igyekezett tolmácsolni.¹⁶ Az idézett három fordítás közül talán az övé a legjobb. Egyébként mindegyikben van szép megoldás és bírálható is. Én a hűségre és a költőiségre törekedtem, Suhai Pali elsősorban a formára. 2014. július 11-én kötetéhez gratulálva elismertem, hogy az általam használt „*udvar*” (a harmadik sorban) nem szerencsés, bár a *Flur* (neme szerint) jelent *rónát* (síkságot) vagy *udvart* (pitvart), az összefüggésben a *puszta* jobb. (Ugyanígy Farkasfalvy Dénes *rónája* is szerencsésebb.) Most újra olvasva, Suhai Pali második versszaka kevésbé tetszik, főleg ez a két sor:

*sürgesd őket, hogy mind beteljesedjék,
nehéz borokba kergesd mézeik.*

Suhai négyet lefordított az *Orpheus-szonettek*ből; ez neki való, a forma-csiszolónak. A *Duinói elégiákat* meg sem kísérelte. Én lefordítottam a *Kilencediket*. Nehéz volt, főleg a „metafizikai” tartalomhoz igyekeztem hűséges maradni, bár a nehézkes németet kicsit költőibb magyar szabad versbe „simítottam”. A bravúros művész Kosztolányi után merészeltem újra lefordítani Valéry *Tengerparti temetőjét*. A „szép hűtlenekeket” bíráló Rába György szerint az enyém – bár formai hűségre is törekedtem – *tartalmilag* hűségesebb Kosztolányiéénál.¹⁷ A nagy műfordítók közül Szabó Lőrinc a legjobb tartalmi hűség és költői forma szempontjából egyaránt.¹⁸

Budapest, 2020. május 26.

---

¹⁶ Rainer Maria Rilke, *Vallomás a sötétből*. Orpheusz Kiadó, Budapest, 2014.

¹⁷ Rába György (1924–2011), *A szép hűtlenek*, 1969 (Babits M., Kosztolányi D. és Tóth Á. műfordításairól), 331–335: Kosztolányi *A tengerparti temető* fordítása. – Az én fordításomat jóval később olvasta, és egy baráti levélben véleményezte.

¹⁸ Vö. Szabó Ferenc SJ, *Szavak alkímiája*. Válogatott műfordítások, Szent István Társulat, Budapest, 2002. Rilke, *Kilencedik duinói elégia*: 417–419; Valéry, *Tengerparti temető* bevezetővel: 189–198. A nagy (filozófiai költemény értelmezéséről nyilatkozott Valéry. Többek között ezt mondta: „Hogy mit akartam mondani abban a költeménybe, ezt válaszolom: nem *mondani* akartam, hanem, és hogy a *csinálás* szándéka akarta azt, amit mondtam...” Később pedig: „Sohasem hangsúlyozhatjuk eléggé a következőt: *sose létezik egy szöveg igazi értelme*. Itt a szerzőnek nincs tekintélye. Bármit is *akart mondani*, azt írta, amit írt. Egy szöveg, ha már közzétették, olyasmis, mint egy készülék, amelyet bárki kedve és eszközei szerint használhat: nem biztos, hogy megszerkesztője jobban használja, mint valaki más. Egyébként, mivel tudja, hogy mit akart tenni, ez az ismeret mindig megzavarja benne annak észrevételét, amit tett.” (Paul Valéry, *Œuvres* 1, 1507.) (*Szavak alkímiája*, 190–191.)